

میراث شهاب

فصل نامه تخصصی کتابخانه بزرگ
حضرت آیت الله العظمی مرجعی نجفی ع
سال بیست و نهم / شماره ۱۱۱ / بهار ۱۴۰۲

زبدة الحساب، نسخه‌ای نادر در کتابخانه وزیری یزد

حسین مسّرت^۱

چکیده

این مقاله درباره نسخه‌ای خطی از کتاب زبدة الحساب نوشته سید محمد صالح مدرس طباطبایی یزدی اردکانی دانشور سده یازدهم هجری است. نگارنده پس از بیان شرح حال او و معرفی آثارش به توضیح گستردگی درباره درونمایه کتاب زبدة الحساب در علم ریاضیات و نسخه شناسی آن می‌پردازد؛ به ویژه نسخه کتابخانه وزیری یزد، که به خط مؤلف و کهن ترین نسخه موجود کتاب است.

کلیدواژه‌ها

زبدة الحساب (کتاب)؛ نسخه‌های خطی؛ ریاضیات - آثار دانشمندان مسلمان؛ عالمان شیعه - قرن یازدهم؛ مدرس طباطبایی، سید محمد صالح؛ دانشمندان یزد و اردکان - قرن یازدهم؛ کتابخانه وزیری یزد

۱. یزدشناس و پژوهشگر در حوزه نسخه شناسی و تصحیح متون

کتاب زبدة الحساب، نگارش سید محمد صالح بن حبیب الله طباطبایی یزدی، معروف به علامه میرمحمد صالح طباطبایی اردکانی و مشهور به «مدرّس» و «مدرّس اول» است که گزارش زندگی وی در بیشتر کتاب‌های زندگی نامه‌های بزرگان یزدان از جمله کتاب: نسل نور (۴۷۷-۴۷۵) شجره خاندان مدرّس (۲۰-۲۲) نگاهی به تاریخ اردکان (ج ۱: ۲۰۹-۲۰۶) آینه دانشوران (۷۳۲) جامع مفیدی (ج ۳: ۳۲۶) نجوم السرد (۵۷۳) مشاهیر اردکان (۴۷-۴۴) مفاخر یزد (ج ۲: ۶۳۷-۶۳۶)، وغيره وجود دارد که به اختصار در اینجا یاد می‌شود: میرمحمد صالح در نیمه نخست سده یازده قمری، همزمان با حکومت شاه صفی صفوی (۱۰۳۸-۱۰۵۲ق) در اردکان به دنیا آمد، دوران کودکی و نوجوانی وی در اردکان سپری شد. آن گاه برای ادامه تحصیلات راهی حوزه علمیه یزد شد، اما بواسطه هوش فراوان و نبوغ زیاد، خود را بی نیاز از استدان حوزه دید و راهی اصفهان گردید که در آن موقع بواسطه پشتیبانی مناسب دولت صفویه، از مراکز مهم علمی و تمدنی ایران گشته بود، وی پس از چندسال علم آموزی از محضر عالمان بزرگ در بیشتر علوم آن دوره، اعم از معقول و منقول که او را در ردیف دانشمندان نامی زمان خود کرده بود، همراه دوست خود، حکیم عبدالله طبیب یزدی، راهی هندوستان شد و در دیگر رشته‌های علوم اسلامی مانند: ریاضی و هندسه به تحصیل پرداخت.

او در اکبرآباد هند، کتاب زبدة الحساب را به سال ۱۰۴۹ق نوشت و بدان واسطه، توجه امیران و ولیان هندوستان را جلب کرد و برای خود شهرتی اندوخت. پس از چندی وی صاحب دیدگاه‌های جدید علمی شد، اما گویا بواسطه اوضاع آشفته هند و دربار آن، راهی زادگاه خود اردکان شد. در این هنگام، امیر ابواسحاق (میرزا اسحاق بیگ یزدی) معروف به حقیقت خان، یکی از امراز آق قویونلو که مدرسه باشکوه مصلی میرک بیگ یا صفترخان را در سال ۱۰۵۳ق در یزد بازسازی و تعمیر کرده و بقعه اسحاقیه را بنیان گذاشته بود، با آگاهی از اشتها را به فضل و دانش که در سراسر ایران پیچیده بود، کرسی تدریسی را در آن مدرسه برایش آماده ساخت. و بدین ترتیب مرجعیت امور شرعی و تدریس در مدرسه مصلی را بر عهده گرفت و ازان پس تدریس رسمی، در آن مدرسه به وی و فرزندانش واگذار گردید.

اصحاب عرفان و ایادی اتفاقاً بر سند
والخ نعم صدرا به والصلوة
علی عباده الاله

و قع الضراع مرفقاً هن الرسالة من السند
البیاض علی بدین لفظ محمد صالح بن حبیب امیر
فی شهر شعبان سنه العیش
واربعین و الف ثالثة بلدة الکوفة
هذه صوره بخط

المصنف

٥

کتاب حساب عمومی و زیری در سبک جمهوری
اپه اولی آفاقی ا. جهوانی مصلحتی
شماره ..... ماریخ ۱۳۳

ری ۹۱

برگ پایانی نسخه زبدة الحساب در کتابخانه وزیری یزد

زبدة الحساب

در کتابخانه وزیری یزد
زبدة الحساب، نسخه ای نادر

معرفی زبدة الحساب

زبدة الحساب، کتابی است مختصر در علم ریاضیات و به زبان فارسی، که نویسنده آن را در پنج باب و چندین بهره بنا به نوشتۀ احمد منزوی، به نام شاه ابوالهادی اصالت خان پاکنویس کرده است. (فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ج ۱۷۷: ۱) وی کتاب راطبق نوشته مادّه تاریخ آن که «طالع فرخنده» باشد در سال ۱۰۴۹ق به ترتیب زیر سامان داده است

- ۱- حساب صحاح در یک مقدمه و هفت بهره ۲- حساب کسور، در یک مقدمه و هفت بهره ۳- در استخراج مجھولات به اربعه متناسبه و خطائین، در سه بهره ۴- در بیان قواعدی که محاسب را در استخراج مجھولات بدان احتیاج می‌افتد، در چهارده قاعده و یک پایانه ۵- در بیان مسائل جزئیه که ذکر آن موجب تشحیذ اذهان است، درسی و پنج مسئله و پاسخ آن‌ها.

آغاز: بسم الله: بدایت فکرت و آغاز حضرت از مشاهدۀ حکمت واحدی است تعالی شأنه که نهایت آنچه محاسبان وهم و قیاس و مهندسان دقیقه شناس از رصدبندي معرفت او فهمیده اند...

از آن زمان به بعد او را به نام «مدرّس» یا «مدرّس اول» می‌شناسند که بواسطه او سیل خواستاران علوم و حکمت، روانه این مدرسه شدند. وی سرانجام در اردکان درگذشت و پیکراورا در همان جا به خاک سپردند. از او دو پسر به نام‌های: سید نصیرالدین محمد (جد سادات مدرسی یزد) و میرزا وجیه الدین به یادگار مانده است. پس از آن پیوسته، فرزندان و نوادگان وی سرآمد عالمان و فقیهان روزگار خود بودند و هم اکنون هم در یزد زندگی می‌کنند و مدرسه مصلی هم کماکان محل آموزش طلّاب علوم دینی است.

از این دانشمند فرزانه در علوم گوناگون مانند: فقه، اصول، حکمت و ریاضی، دو اثر شناخته شده که یکی «زبدة الحساب»، و دیگری «ترجمة عدة الداعي» است که آن رادر اول ربيع الاول ۱۰۷۲ق به پایان رسانده است. (برگرفته از شجره خاندان مدرس: ۲۰-۲۲؛ نگاهی به تاریخ اردکان، ج ۱: ۲۰۹-۲۰۶ و مفاخر یزد، ج ۲: ۶۳۷-۶۳۶). قرار است همایش بزرگداشت وی در شهر اردکان برگزار شود.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بدایت نکرت و آغاز حضرت از شاهد
حکیت واحدیت تعالی شاهد که نهایت
آن و هم و قیاس و مینداش
ناس از رصد بندی معروفة او فرمیده
جز و انکسار است و غایت آنچه طبعی نکار
درج اعراض و جواهر و یافای دامان بیاع
افلاک و عناء و پیرب تحقیق انتشار از اقام
شبکات افلاک ثواب و سیاری افنه اندکها
دو راز کار و اندیشهای نایاب دارست چه مدل
در طول و عرض لیل و زیار، چون ستاره خل
نقشه ستار کس نیارد زنگ تکر زدم مت
حریرت همه چو جذرا صادر و مفسش افراد
ز حد تحدید است صفت از این حساب
خود شیدست لهذا اهمت تمام درین
مقام حریقت انجام باعتصام بعرفه الاقو

ولایت داد مرمت طیه صفات اصلی است
العلم که درجه که در حقیقت خوب و بُلُب
معزز و موصت بدست شفاقت و حیات
بوست و سکر و حی که اعمال کران باشد
خران در قصه عاطفت و کن کفايت او
حقیقت حق بین هنکام تعداد موافتش
که خالد از این قسم صغری شارند

و می توان حقیقت شناس در وقت دست
تفکر در دائی افریش وجود ش پسر و بزم
رازه در حساب بارند و بندی روح را
پیچم الفت که نکودید که مهر کار و از الام
اروح مجده بکت خاندن کن صحف اندشت
آنوزی که عقل کل نیکرد از الف بدر فرق ایجده
ورجای مائیق بتثبیت بجمل المیمن تابعه آن
اطهار و اصحاب اخیار اخضرت که پر و فن
ایشان در بروز جمع دفاتر و وضع بیانات
پی تنویش خاطر و تفہیق چنان کا میاب شد
رضوان و نعمت چنان دیده شیران پیشه
بیجا همه باری ده رسول خداه هه شکل کتاب

۱۳۹	۱۴۰	۱۴۱	۱۴۲	۱۴۳	۱۴۴	۱۴۵	۱۴۶	۱۴۷	۱۴۸	۱۴۹	۱۵۰	۱۵۱	۱۵۲	۱۵۳	۱۵۴	۱۵۵	۱۵۶	۱۵۷	۱۵۸	۱۵۹	۱۶۰	۱۶۱	۱۶۲	۱۶۳	۱۶۴	۱۶۵	۱۶۶	۱۶۷	۱۶۸	۱۶۹	۱۷۰	۱۷۱	۱۷۲	۱۷۳	۱۷۴	۱۷۵	۱۷۶	۱۷۷	۱۷۸	۱۷۹	۱۸۰	۱۸۱	۱۸۲	۱۸۳	۱۸۴	۱۸۵	۱۸۶	۱۸۷	۱۸۸	۱۸۹	۱۹۰	۱۹۱	۱۹۲	۱۹۳	۱۹۴	۱۹۵	۱۹۶	۱۹۷	۱۹۸	۱۹۹	۲۰۰	۲۰۱	۲۰۲	۲۰۳	۲۰۴	۲۰۵	۲۰۶	۲۰۷	۲۰۸	۲۰۹	۲۱۰	۲۱۱	۲۱۲	۲۱۳	۲۱۴	۲۱۵	۲۱۶	۲۱۷	۲۱۸	۲۱۹	۲۲۰	۲۲۱	۲۲۲	۲۲۳	۲۲۴	۲۲۵	۲۲۶	۲۲۷	۲۲۸	۲۲۹	۲۳۰	۲۳۱	۲۳۲	۲۳۳	۲۳۴	۲۳۵	۲۳۶	۲۳۷	۲۳۸	۲۳۹	۲۴۰	۲۴۱	۲۴۲	۲۴۳	۲۴۴	۲۴۵	۲۴۶	۲۴۷	۲۴۸	۲۴۹	۲۵۰	۲۵۱	۲۵۲	۲۵۳	۲۵۴	۲۵۵	۲۵۶	۲۵۷	۲۵۸	۲۵۹	۲۶۰	۲۶۱	۲۶۲	۲۶۳	۲۶۴	۲۶۵	۲۶۶	۲۶۷	۲۶۸	۲۶۹	۲۷۰	۲۷۱	۲۷۲	۲۷۳	۲۷۴	۲۷۵	۲۷۶	۲۷۷	۲۷۸	۲۷۹	۲۸۰	۲۸۱	۲۸۲	۲۸۳	۲۸۴	۲۸۵	۲۸۶	۲۸۷	۲۸۸	۲۸۹	۲۹۰	۲۹۱	۲۹۲	۲۹۳	۲۹۴	۲۹۵	۲۹۶	۲۹۷	۲۹۸	۲۹۹	۳۰۰	۳۰۱	۳۰۲	۳۰۳	۳۰۴	۳۰۵	۳۰۶	۳۰۷	۳۰۸	۳۰۹	۳۱۰	۳۱۱	۳۱۲	۳۱۳	۳۱۴	۳۱۵	۳۱۶	۳۱۷	۳۱۸	۳۱۹	۳۲۰	۳۲۱	۳۲۲	۳۲۳	۳۲۴	۳۲۵	۳۲۶	۳۲۷	۳۲۸	۳۲۹	۳۳۰	۳۳۱	۳۳۲	۳۳۳	۳۳۴	۳۳۵	۳۳۶	۳۳۷	۳۳۸	۳۳۹	۳۴۰	۳۴۱	۳۴۲	۳۴۳	۳۴۴	۳۴۵	۳۴۶	۳۴۷	۳۴۸	۳۴۹	۳۵۰	۳۵۱	۳۵۲	۳۵۳	۳۵۴	۳۵۵	۳۵۶	۳۵۷	۳۵۸	۳۵۹	۳۶۰	۳۶۱	۳۶۲	۳۶۳	۳۶۴	۳۶۵	۳۶۶	۳۶۷	۳۶۸	۳۶۹	۳۷۰	۳۷۱	۳۷۲	۳۷۳	۳۷۴	۳۷۵	۳۷۶	۳۷۷	۳۷۸	۳۷۹	۳۸۰	۳۸۱	۳۸۲	۳۸۳	۳۸۴	۳۸۵	۳۸۶	۳۸۷	۳۸۸	۳۸۹	۳۹۰	۳۹۱	۳۹۲	۳۹۳	۳۹۴	۳۹۵	۳۹۶	۳۹۷	۳۹۸	۳۹۹	۴۰۰	۴۰۱	۴۰۲	۴۰۳	۴۰۴	۴۰۵	۴۰۶	۴۰۷	۴۰۸	۴۰۹	۴۱۰	۴۱۱	۴۱۲	۴۱۳	۴۱۴	۴۱۵	۴۱۶	۴۱۷	۴۱۸	۴۱۹	۴۲۰	۴۲۱	۴۲۲	۴۲۳	۴۲۴	۴۲۵	۴۲۶	۴۲۷	۴۲۸	۴۲۹	۴۳۰	۴۳۱	۴۳۲	۴۳۳	۴۳۴	۴۳۵	۴۳۶	۴۳۷	۴۳۸	۴۳۹	۴۴۰	۴۴۱	۴۴۲	۴۴۳	۴۴۴	۴۴۵	۴۴۶	۴۴۷	۴۴۸	۴۴۹	۴۵۰	۴۵۱	۴۵۲	۴۵۳	۴۵۴	۴۵۵	۴۵۶	۴۵۷	۴۵۸	۴۵۹	۴۶۰	۴۶۱	۴۶۲	۴۶۳	۴۶۴	۴۶۵	۴۶۶	۴۶۷	۴۶۸	۴۶۹	۴۷۰	۴۷۱	۴۷۲	۴۷۳	۴۷۴	۴۷۵	۴۷۶	۴۷۷	۴۷۸	۴۷۹	۴۸۰	۴۸۱	۴۸۲	۴۸۳	۴۸۴	۴۸۵	۴۸۶	۴۸۷	۴۸۸	۴۸۹	۴۹۰	۴۹۱	۴۹۲	۴۹۳	۴۹۴	۴۹۵	۴۹۶	۴۹۷	۴۹۸	۴۹۹	۵۰۰	۵۰۱	۵۰۲	۵۰۳	۵۰۴	۵۰۵	۵۰۶	۵۰۷	۵۰۸	۵۰۹	۵۱۰	۵۱۱	۵۱۲	۵۱۳	۵۱۴	۵۱۵	۵۱۶	۵۱۷	۵۱۸	۵۱۹	۵۲۰	۵۲۱	۵۲۲	۵۲۳	۵۲۴	۵۲۵	۵۲۶	۵۲۷	۵۲۸	۵۲۹	۵۳۰	۵۳۱	۵۳۲	۵۳۳	۵۳۴	۵۳۵	۵۳۶	۵۳۷	۵۳۸	۵۳۹	۵۴۰	۵۴۱	۵۴۲	۵۴۳	۵۴۴	۵۴۵	۵۴۶	۵۴۷	۵۴۸	۵۴۹	۵۵۰	۵۵۱	۵۵۲	۵۵۳	۵۵۴	۵۵۵	۵۵۶	۵۵۷	۵۵۸	۵۵۹	۵۶۰	۵۶۱	۵۶۲	۵۶۳	۵۶۴	۵۶۵	۵۶۶	۵۶۷	۵۶۸	۵۶۹	۵۷۰	۵۷۱	۵۷۲	۵۷۳	۵۷۴	۵۷۵	۵۷۶	۵۷۷	۵۷۸	۵۷۹	۵۸۰	۵۸۱	۵۸۲	۵۸۳	۵۸۴	۵۸۵	۵۸۶	۵۸۷	۵۸۸	۵۸۹	۵۹۰	۵۹۱	۵۹۲	۵۹۳	۵۹۴	۵۹۵	۵۹۶	۵۹۷	۵۹۸	۵۹۹	۶۰۰	۶۰۱	۶۰۲	۶۰۳	۶۰۴	۶۰۵	۶۰۶	۶۰۷	۶۰۸	۶۰۹	۶۱۰	۶۱۱	۶۱۲	۶۱۳	۶۱۴	۶۱۵	۶۱۶	۶۱۷	۶۱۸	۶۱۹	۶۲۰	۶۲۱	۶۲۲	۶۲۳	۶۲۴	۶۲۵	۶۲۶	۶۲۷	۶۲۸	۶۲۹	۶۳۰	۶۳۱	۶۳۲	۶۳۳	۶۳۴	۶۳۵	۶۳۶	۶۳۷	۶۳۸	۶۳۹	۶۴۰	۶۴۱	۶۴۲	۶۴۳	۶۴۴	۶۴۵	۶۴۶	۶۴۷	۶۴۸	۶۴۹	۶۵۰	۶۵۱	۶۵۲	۶۵۳	۶۵۴	۶۵۵	۶۵۶	۶۵۷	۶۵۸	۶۵۹	۶۶۰	۶۶۱	۶۶۲	۶۶۳	۶۶۴	۶۶۵	۶۶۶	۶۶۷	۶۶۸	۶۶۹	۶۷۰	۶۷۱	۶۷۲	۶۷۳	۶۷۴	۶۷۵	۶۷۶	۶۷۷	۶۷۸	۶۷۹	۶۸۰	۶۸۱	۶۸۲	۶۸۳	۶۸۴	۶۸۵	۶۸۶	۶۸۷	۶۸۸	۶۸۹	۶۹۰	۶۹۱	۶۹۲	۶۹۳	۶۹۴	۶۹۵	۶۹۶	۶۹۷	۶۹۸	۶۹۹	۷۰۰	۷۰۱	۷۰۲	۷۰۳	۷۰۴	۷۰۵	۷۰۶	۷۰۷	۷۰۸	۷۰۹	۷۱۰	۷۱۱	۷۱۲	۷۱۳	۷۱۴	۷۱۵	۷۱۶	۷۱۷	۷۱۸	۷۱۹	۷۲۰	۷۲۱	۷۲۲	۷۲۳	۷۲۴	۷۲۵	۷۲۶	۷۲۷	۷۲۸	۷۲۹	۷۳۰	۷۳۱	۷۳۲	۷۳۳	۷۳۴	۷۳۵	۷۳۶	۷۳۷	۷۳۸	۷۳۹	۷۴۰	۷۴۱	۷۴۲	۷۴۳	۷۴۴	۷۴۵	۷۴۶	۷۴۷	۷۴۸	۷۴۹	۷۵۰	۷۵۱	۷۵۲	۷۵۳	۷۵۴	۷۵۵	۷۵۶	۷۵۷	۷۵۸	۷۵۹	۷۶۰	۷۶۱	۷۶۲	۷۶۳	۷۶۴	۷۶۵	۷۶۶	۷۶۷	۷۶۸	۷۶۹	۷۷۰	۷۷۱	۷۷۲	۷۷۳	۷۷۴	۷۷۵	۷۷۶	۷۷۷	۷۷۸	۷۷۹	۷۸۰	۷۸۱	۷۸۲	۷۸۳	۷۸۴	۷۸۵	۷۸۶	۷۸۷	۷۸۸	۷۸۹	۷۹۰	۷۹۱	۷۹۲	۷۹۳	۷۹۴	۷۹۵	۷۹۶	۷۹۷	۷۹۸	۷۹۹	۷۱۰	۷۱۱	۷۱۲	۷۱۳	۷۱۴	۷۱۵	۷۱۶	۷۱۷	۷۱۸	۷۱۹	۷۲۰	۷۲۱	۷۲۲	۷۲۳	۷۲۴	۷۲۵	۷۲۶	۷۲۷	۷۲۸	۷۲۹	۷۳۰	۷۳۱	۷۳۲	۷۳۳	۷۳۴	۷۳۵	۷۳۶	۷۳۷	۷۳۸	۷۳۹	۷۴۰	۷۴۱	۷۴۲	۷۴۳	۷۴۴	۷۴۵	۷۴۶	۷۴۷	۷۴۸	۷۴۹	۷۵۰	۷۵۱	۷۵۲	۷۵۳	۷۵۴	۷۵۵	۷۵۶	۷۵۷	۷۵۸	۷۵۹	۷۶۰	۷۶۱	۷۶۲	۷۶۳	۷۶۴	۷۶۵	۷۶۶	۷۶۷	۷۶۸	۷۶۹	۷۷۰	۷۷۱	۷۷۲	۷۷۳	۷۷۴	۷۷۵	۷۷۶	۷۷۷	۷۷۸	۷۷۹	۷۸۰	۷۸۱	۷۸۲	۷۸۳	۷۸۴	۷۸۵	۷۸۶	۷۸۷	۷۸۸	۷۸۹	۷۹۰	۷۹۱	۷۹۲	۷۹۳	۷۹۴	۷۹۵	۷۹۶	۷۹۷	۷۹۸	۷۹۹	۷۱۰	۷۱۱	۷۱۲	۷۱۳	۷۱۴	۷۱۵	۷۱۶	۷۱۷	۷۱۸	۷۱۹	۷۲۰	۷۲۱	۷۲۲	۷۲۳	۷۲۴	۷۲۵	۷۲۶	۷۲۷	۷۲۸	۷۲۹	۷۳۰	۷۳۱	۷۳۲	۷۳۳	۷۳۴	۷۳۵	۷۳۶	۷۳۷	۷۳۸	۷۳۹	۷۴۰	۷۴۱	۷۴۲	۷۴۳	۷۴۴	۷۴۵	۷۴۶	۷۴۷	۷۴۸	۷۴۹	۷۵۰	۷۵۱	۷۵۲	۷۵۳	۷۵۴	۷۵۵	۷۵۶	۷۵۷	۷۵۸	۷۵۹	۷۶۰	۷۶۱	۷۶۲	۷۶۳	۷۶۴	۷۶۵	۷۶۶	۷۶۷	۷۶۸	۷۶۹	۷۷۰	۷۷۱	۷۷۲	۷۷۳	۷۷۴	۷۷۵	۷۷۶	۷۷۷	۷۷۸	۷۷۹	۷۸۰	۷۸۱	۷۸۲	۷۸۳	۷۸۴	۷۸۵	۷۸۶	۷۸۷	۷۸۸	۷۸۹	۷۹۰	۷۹۱	۷۹۲	۷۹۳	۷۹۴	۷۹۵	۷۹۶	۷۹۷	۷۹۸	۷۹۹	۷۱۰	۷۱۱	۷۱۲	۷۱۳	۷۱۴	۷۱۵	۷۱۶	۷۱۷	۷۱۸	۷۱۹	۷۲۰	۷۲۱	۷۲۲	۷۲۳	۷۲۴	۷۲۵	۷۲۶	۷۲۷	۷۲۸	۷۲۹	۷۳۰	۷۳۱	۷۳۲	۷۳۳	۷۳۴	۷۳۵	۷۳۶	۷۳۷	۷۳۸	۷۳۹	۷۴۰	۷۴۱	۷۴۲	۷۴۳	۷۴۴	۷۴۵	۷۴۶	۷۴۷	۷۴۸	۷۴۹	۷۵۰	۷۵۱	۷۵۲	۷۵۳	۷۵۴	۷۵۵	۷۵۶	۷۵۷	۷۵۸	۷۵۹	۷۶۰	۷۶۱	۷۶۲	۷۶۳	۷۶۴	۷۶۵	۷۶۶	۷۶۷	۷۶۸	۷۶۹	۷۷۰	۷۷۱	۷۷۲	۷۷۳	۷۷۴	۷۷۵	۷۷۶	۷۷۷	۷۷۸	۷۷۹	۷۸۰	۷۸۱	۷۸۲	۷۸۳	۷۸۴	۷۸۵	۷۸۶	۷۸۷	۷۸۸	۷۸۹	۷۹۰	۷۹۱	۷۹۲	۷۹۳	۷۹۴	۷۹۵	۷۹۶	۷۹۷	۷۹۸	۷۹۹	۷۱۰	۷۱۱	۷۱۲	۷۱۳	۷۱۴	۷

آغاز نسخه مدرّسی چنین است:

بسم الله... اما بعد معروض ارباب... نان که شرافت علم حساب و افتخار طلّاب علوم
و آداب و رجوع وزراء عظام.

انجام: این بود چند مسئله در استخراج مجھولات عددی که به جهت بصیرت
مبتدی به تاریخی که از «طالع فرخنده» مستفاد می‌گردد؛ نگاشته کلک تحریرشد؛ امید،
اصلاح اصحاب عرفان و ارباب اتقان برسد.
انجام برخی نسخه‌ها دیگرگون است.

تاکنون هفت نسخه خطی از این کتاب در کتابخانه‌های ایران و جهان به ترتیب زیر
شناخته شده است:

۱. کتابخانه وزیری یزد، شماره ۱۲۹۴، به خط نسخ مؤلف، تحریر شعبان ۱۰۴۹ ق در اکبرآباد
هند، اهدایی: اخوان مصلایی، ۶۱ برگ. {ف وزیری ۳: ۹۱۹} ریزفیلم آن در دانشگاه
تهران به شماره ۲۴۵۶ موجود است. {ف فیلم‌ها ۱: ۱۱۴}
۲. کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، شماره ۱۰۶۱۷/۳ به خط نستعلیق: محمدعلی بن
محمد طاهر، تحریر ۴ ربیع اول ۱۰۸۹ ق. در اصفهان، ۱۰ برگ. {ف دانشگاه ۲۰: ۷۷}
۳. کتابخانه مجلس شورای اسلامی، شماره ۶۷۵۸/۲، نستعلیق بی کاتب، سده ۱۳ ق،
برگ. {ف مجلس ۲۰: ۲۴۱}
۴. کتابخانه شخصی آیت الله سید محمد مدرّسی مصلی در یزد، شماره ۱، نسخ تحریری:
محمد حسین مدرّسی طباطبایی، ۱۰۶۰ ق، ۵۰ برگ. {میراث اسلامی ۸: ۴۵۴} نسخه
عکسی آن در مرکز احیاء میراث اسلامی قم به شماره ۱۷۵۷/۲ موجود است. {ف
عکسی مرکز احیاء، ج ۵: ۱۱۱}
۵. کتابخانه دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۲۳۴، نستعلیق، بی
کاتب، بی تاریخ، ۶۰ برگ. {ف الهیات ۱: ۱۴۰}
۶. کتابخانه سید شیرازی در سامرا. {الذریعه الى تصانیف الشیعه ۱۲: ۲۴}
۷. مجموعه دکتر کارو میناسیان در کتابخانه دانشگاه لس آنجلس (UCLA) کالیفرنیا،
شماره ۱۸۱۱، نسخ: محمد تقی ابن عبدالله یزدی در ۱۱۱۳ ق. {پیام بهارستان، ش
۱۷: ۵۹۸ - ۶۰۰} (فهرستگان نسخه‌های خطی ایران، ج ۱۷: ۶۱۴)

تاکنون، بهترین نسخه زبدة الحساب، از آن مجموعه کارو میناسیان بود که از روی نسخه‌ای به خط مؤلف کتابت شده و خانم افسانه حصیری آن را در سال ۱۳۹۳ ش، در سلسله احیای میراث مخطوط انتشارات منشور سمیر و با همکاری انجمن تاریخ پژوهان مراغه، در ۹۸ صفحه تصحیح و چاپ کرده است، اما با خوانده شدن انجامه نسخه کتابخانه وزیری یزد، روشن می‌گردد که نه تنها این نسخه، کهن ترین نسخه شناخته شده است، بلکه به خط مؤلف نیز بوده، زیرا وی چنین تصريح کرده است:

«وقع الفراغ من نقل هذه الرسالة من السواد الى البياض على يد مؤلفه، محمد صالح بن حبيب الله طباطبائي، في شهر شعبان سنة تسع واربعين والـ(١٠٤٩) في بلدة اكيرآباد. هذه صورة خط مصنف»

وأگر خانم حصیری نه به فهرست ناقص کتابخانه وزیری که روشن ننموده کتاب به خط مؤلف است، بلکه به تاریخ کتابت نسخه وزیری توجه نموده بود، حتماً این نسخه را نسخه اساس قرار می‌داد و با بقیه نسخه‌ها مطابقت می‌نمود. افسانه حصیری در مقاله مبسوطی، کتاب را معرفی و کلیه باب‌ها و بهره‌های آن را بر شمرده و متن کتاب را آورده و خوانندگان و پژوهندگان را با دریای دانش این اندیشمند ریاضی، میرمحمد صالح طباطبائی آشنا کرده است. (نک: پیام بهارستان، ش ۱۷، ص ۶۴۷-۵۹۸)

اهمیت زبدة الحساب

این کتاب از لحاظ تاریخ ریاضیات ایران بویژه یزد، سند سودمندی است که می‌تواند بازگوینده تلاش‌های مردمان یزد در راه شکوفایی علم ریاضی باشد. نیز چنانکه می‌دانیم بیشتر کتاب‌های ریاضی در آن دوره به زبان عربی نگارش می‌شده است، اما این کتاب به نثر بسیار شیوا و رسای فارسی نوشته شده است.

زبدة الحساب؛ همان طور که از عنوانش پیدا است، خلاصه یا گزیده‌ای است از سلسله مباحث ریاضی تازمان مؤلف، فقط در زمینه حل یکی از مسائل ضمن نقد راه حل‌های گذشته، راه حل‌های دیگری نیز از خودش ارائه می‌دهد که قابل توجه است و می‌رساند که مؤلف در زمینه ریاضیات به ویژه حل مسائل دست به دست شده ریاضی به مرحله اجتهداد رسیده بوده است.

هم چنین در این کتاب، نام چند تن از دانشمندان زبدۀ یزد مانند: مولانا محمد باقر یزدی (عالم ریاضی)، مولانا شرف الدّین علی یزدی (صاحب ظفرنامه) و خواجہ قطب الدّین خسرو شاه یزدی (پژشک نامی)، یاد شده است.

اصل نسخهٔ زبدة الحساب احتمال دارد با توجه به ارتباط یزدی‌ها با هندوستان به یزد آورده شده و به کتابخانه وزیری تقدیم شده است.

نگارنده از پژوهشگر گرامی آقای محمد حسین رافی بواسطه آگاهی دادن بر این نسخه یگانه در کتابخانه وزیری سپاسگزار است.

منابع

- آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذريعة الى تصانيف الشيعة، قم، اسماعيليان، مکرر، ج ۱۲.
- حاجی شعبانی، محمد، یزد در اسناد مطبوعاتی گنجینه میرزا محمد کاظمینی، قم، صحیفهٔ خرد، ۱۳۹۴، ۲، ج.
- حصیری، افسانه، «زبدة الحساب» پیام بهارستان، دوره دوم، س ۵، ش ۱۷ (پاییز ۱۳۹۱).
- درایتی، مصطفی، فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، تهران، کتابخانه ملی ایران، ۱۳۹۱، ج ۱۷.
- سپهری اردکانی، علی، نگاهی به تاریخ اردکان، اردکان، کانون کتاب ولی عصر اردکان، ۱۳۶۴، ج ۱.
- شیروانی، محمد، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه وزیری یزد، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۳؛ ج ۲.
- طباطبائی یزدی، محمد صالح بن حبیب الله، زبدة الحساب، نسخه خطی کتابخانه وزیری یزد، شماره ۱۲۹۴.
- مدرّس مصدق، محمد صادق، شجره خاندان مدرّس، یزد، بی نا، چاپ پنجم، ۱۳۸۸.
- مدرّسی، محمد کاظم و محمد کاظمینی، مفاخر یزد (ویته عالمان دینی)، یزد، ریحانه الرسول، ۱۳۸۲، ج ۲.
- منزوی، احمد، فهرست نسخه‌های خطی فارسی، تهران، مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای، ۱۳۴۸، ج ۱.